

О. В. Поступна,
к. держ. упр., ст. викладач кафедри соціальної
і гуманітарної політики ХарРІ НАДУ

ГОМОГЕННИЙ РЕГІОН ЯК ТИП ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ

Уточнено сутність поняття «гомогенний регіон». Виділенні основні характеристики гомогенного регіону. Обґрунтовано необхідність побудови типізації регіонів України для формування й здійснення державної регіональної політики, а також політики кожного з регіонів.

Ключові слова: адміністративно-територіальна одиниця; типи територіальної структури; регіон; гомогенний регіон.

За часів незалежності в Україні суттєво зросли проблеми та протиріччя в її регіональному розвитку. Зусилля держави в період соціально-економічної кризи 90-х рр. ХХ ст. були спрямовані на забезпечення стабілізації макроекономічної ситуації, що доволі часто суперечило інтересам збалансованого регіонального розвитку, спричиняло поглиблення регіональних диспропорцій [10, с. 9]. Також на показники національної економіки істотно вплинула світова економічна криза, що розпочалася наприкінці першого десятиріччя ХХІ ст. У цьому зв'язку необхідна активізація участі держави в управлінні регіональним розвитком України в цілому та її регіонів зокрема. Ця участь має спиратися на продуману регіональну політику, у складі якої виділяють державну регіональну політику та політику кожного з регіонів [7, с. 208-209].

Забезпечення наукових підходів при формуванні та реалізації регіональної політики вимагає чіткого обґрунтування її теоретичних, методологічних і методичних засад. Тому сьогодні питання управління розвитком конкретного регіону поступово привертають до себе все більшу увагу як науковців, так і представників усіх ланок і рівнів державного управління.

Інтерес до регіонознавства та соціально-економічного районування своїх територій серед закордонних науковців, особливо в Європі,

активізувався з прийняттям у 1996 р. Декларації щодо регіоналізму в Європі [3], яка встановлює напрямки, за якими йде розвиток регіонів-членів Асамблеї європейських регіонів.

В Україні в контексті пошуку створення ефективної моделі формування конкурентоспроможних регіонів активізувалося дослідження процесу регіоналізації та проблеми формування дійової регіональної політики (Г. Балабанов, О. Білоус, М. Бірюкова, З. Варналій, А. Голіков, М. Долішній, О. Коротич, Ю. Макогон, В. Поповкін, С. Романюк, В. Симоненко, С. Соколенко, М. Чумаченко та багато ін.). Проблемі типологізації регіонів країни по різних показникам з метою їхньої державної підтримки здебільшого приділяють увагу закордонні науковці, однак останнім часом з'являються і наукові роботи вітчизняних авторів.

Варто відмітити, що значна кількість досліджень науковців присвячена вивченню проблеми регіоналізації, структури регіонів, факторів, що негативно впливають на їх розвиток тощо. Набагато менше досліджують регіоноутворюючі ознаки конкретної адміністративно-територіальної одиниці.

Метою статті є дослідження гомогенного регіону як типу територіальної структури. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: уточнення сутності понять «регіон», «гомогенний регіон»; виділення гомогенного регіону як об'єкту соціально-економічного аналізу, що має певні уніфіковані характеристики; надання обґрунтування необхідності побудови типологізації регіонів України для здійснення задач державної регіональної політики, а також для проведення аналізу соціально-економічного становища кожного з регіонів.

Для розкриття змісту поняття «гомогенний регіон» велике значення має чітке визначення ключової дефініції «регіон», наукові підходи до якої різняться кардинально. Наприклад, для опису структури будь-якої території планети вчені використовують такі поняття, як: ареал, регіон, район, область, провінція, зона, пояс, край, країна тощо. Більш важливими з цих понять у

рамках нашого дослідження є «район» і «регіон». Раніше більш вживаним у вітчизняній науковій лексиці був термін «район», однак сьогодні він втрачає своє значення, його частіше використовують для позначення визначених типів регіонів, наприклад: адміністративний район, міський район, промисловий район, сільський район тощо. Щодо терміну «регіон», то з 90-х рр. ХХ ст. він набув широкого застосування у політичній науці.

Американські вчені П. Джеймс і Дж. Мартін у своєму дослідженні визначили, що географи світу слова «регіон» і «район» вживають по відношенню до територій різної площі, які характеризуються визначеною однорідністю, що виявляється специфічною та є підставою для того, щоб виділяти ці території. Під регіоном вони розуміють цілісну ділянку території, яка відрізняється деякою однорідністю у своїй основі, але не відзначається чіткими кордонами [4, с. 517–519].

З точки зору західних економістів, регіон – це одиниця, яка певним чином реагує на зміни умов, які впливають на економічне зростання та добробут [12].

Відповідно до визначення, яке надає російський вчений Е. Алаєв, регіон – це територія, що відрізняється від інших територій за сукупністю елементів, які її наповнюють, та відзначається єдністю, взаємопов'язаністю складових елементів, цілісністю, яка є об'єктивною умовою й закономірним результатом розвитку даної території [1, с. 198].

На думку вітчизняних науковців, регіон – це «цілісне природно-територіальне або природно-соціальне об'єктивне утворення, у межах якого відбувається взаємодія і взаєморозвиток усіх природних та соціально-економічних об'єктів і процесів, ареал якого визначається відповідно до певних цілей – економічних, природних, демографічних тощо; політико-адміністративне суб'єктивне утворення, у межах якого всі процеси не можуть відбуватися без чіткої координації та управління – одиниця адміністративно-територіального поділу країни» [5, с. 612].

Відтак регіоном науковці називають практично будь-яке територіальне

утворення, навіть, відносять цю назву як до невеликих населених пунктів, так і до великих трансконтинентальних систем.

У Декларації щодо регіоналізму в Європі регіон визначається як «територіальне утворення, яке сформовано у законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного, та наділене політичним самоврядуванням» [3, с. 3].

Відповідно до українського законодавства [9], поняття «регіон» охоплює територію Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. Відтак адміністративно Україна поділяється на 24 області, 2 міста, що мають спеціальний статус (Київ, Севастополь), і автономну республіку. Слід зазначити, що регіони як адміністративні одиниці представляють собою відносно відокремлені територіальні та соціально-економічні народногосподарські комплекси, які включають систему адміністративних районів, міста обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення, кожний із яких характеризується багатогалузевим господарством зі складною системою влаштування внутрішніх і міжрегіональних зв'язків. До того ж вони характеризуються єдністю державного управління. Отже, визначені регіони складають систему, яка у цілому утворює національну економіку, що обмежена єдиною законодавчою, грошовою та інституціональною системами.

Величезна кількість підходів до визначення поняття «регіон» викликала надзвичайну розмаїтість виділення науковцями класифікації, критеріїв або групування регіонів за певними ознаками. Так, згідно з уявленням А. Клемешева, принципово різняться ті регіони, які виділяються на засадах ознак гомогенності (однорідності), з одного боку, та когерентності (внутрішньої єдності, системності), з іншого [6, с. 22]. Слід зазначити, що регіон як гомогенний простір характеризується фізико-географічною, етнічною, культурною спільністю, а також спільністю господарських структур та історичної долі. Кожний регіон має свої специфічні природно-географічні, історико-демографічні, політико-адміністративні особливості. У

документах Європейського Союзу згадуються культурні, економічні, соціальні та адміністративні регіони [2].

Варто відмітити, що побудова типологізації регіонів, тобто теорії регіонального піднесення, в основі якої лежить ідея формування в регіоні полюсів або точок зростання, які здатні генерувати необхідна для здійснення задач державної регіональної політики. Також це важливо для системного опису та аналізу соціально-економічного стану регіонів.

Здебільшого типологізація регіонів проводиться за такими параметрами, як: географічне положення, кліматичні умови, наявність природних ресурсів, рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та ін.

Вітчизняні науковці П. Круш і О. Кожемяченко вважають, що основою класифікації регіонів найчастіше є такі критерії:

- рівень економічного розвитку (слабкий, середній, високий);
- темпи економічного розвитку (депресивний, стагнаційний, прогресивний);
- тип територіальної структури (вузловий, однорідний);
- коефіцієнт густоти населення;
- демографічні показники;
- характер і коефіцієнт промислової спеціалізації [8, с. 10].

Отже, з точки зору внутрішньої просторової структури (типу територіальної структури) регіони можуть бути формальними (гомогенними), функціональними (вузловими, нодальними) і програмними (плановими). В рамках нашого дослідження доцільно розглянути гомогенний регіон як тип територіальної структури.

Гомогенний регіон (англ. *Homogeneous region* – однорідний регіон, грец. *homos* – рівний, однаковий, грец. *genesis* – розвиток, лат. *regio* – область, округ) – тип територіальної структури, регіоноутворювальні ознаки якої в різних точках регіону відрізняються слабо.

Гомогенний регіон не має великих внутрішніх відмінностей від

суттєвих критеріїв, наприклад, за природними умовами, густоти населення, доходам на душу населення тощо. Є райони, гомогенність яких можна визначити на основі таких критеріїв, як: бідність, економічна стагнація, обмежені можливості.

Виділення гомогенного регіону базується на ідеї, що окремі просторові одиниці, які є об'єктами економічного аналізу, повинні мати певні уніфіковані характеристики. Такі характеристики можуть включати однакову структуру господарства, тип і характер виробництва, розподіл робочої сили, відображати географічні фактори (наприклад, домінуючі природні ресурси), а також неекономічні характеристики (наприклад, схожість соціального стану, регіональних політичних поглядів, культурні традиції та історичне минуле тощо). Наприклад, гомогенним регіоном є район зернового пояса США (модель фон Тюнена – формується навколо використання землі) або Донбас України. Таким чином, гомогенний регіон має ознаки внутрішньої єдності.

Для такого типу регіону характерним є експорт своєї продукції. Практично весь регіон зорієнтований на вивіз своєї продукції, яка, як правило, має вузький профіль, в результаті, внутрішні одиниці такого регіону не обмінюються один з одним [11].

Гомогенні регіони виділяються переважно для цілей макроекономічного просторового аналізу розвитку національної економіки. Для аналітичних цілей до однорідних просторових одиниць можна віднести макрозони (наприклад, поділ країни на зони Захід і Схід, виділення Чорноземної зони України тощо) й економічні райони. В Україні для регулювання основних територіальних пропорцій та визначення стратегії розвитку, враховуючи природні, економічні, соціально-демографічні та історично-етнічні умови й фактори, що впливають на формування регіональних комплексів, виділяють вісім економічних районів: Донецький, Придніпровський, Східний, Центральний, Поліський, Подільський, Причорноморський і Карпатський.

На мікрорівні можна виділити райони міста (наприклад, гетто, етнічні

поселення, діловий район і багатий район). У США, наприклад, для виділення районів метрополії використовують набір ознак: міграція, рівень доходу, расова або етнічна комбінація резидентів, основні види економічної діяльності тощо.

За географічним підходом регіони як території земної поверхні показують істотні елементи внутрішньої однаковості й зовнішньої відмінності від навколишніх територій. Гомогенні регіони – це території відносної однорідності в одній або обмеженій комбінації фізичних та культурних особливостей. До того ж, зміна характеристик в межах регіону є меншою, ніж їх зміна між регіоном та іншими територіями. У гомогенних регіонах об'єкт або явище (наприклад, ґрунти, ландшафт, спеціалізація сільського господарства, характер розселення тощо) характеризується однією й тією ж ознакою або набором ознак. Наприклад, штат США є точно обмеженим державним гомогенним регіоном, в межах якого існує єдиний закон та адміністрація. Іншими гомогенними регіонами є кліматичні, рельєфні, економічні або культурні регіони, в межах яких спостерігаються типові характеристики мови, релігії, етнічності або господарського життя.

На географічних картах гомогенні регіони зображуються методом якісного фону. Такі регіони по їх числу і конфігурації залежать від дробової початкової класифікації районованих територій і масштабу мапи.

Підсумовуючи можна зазначити, що поняття «гомогенний регіон» має переважно концептуально-методологічне значення. Аналіз національної економіки як системи регіонів зосереджує увагу на відмінностях між регіонами у припущенні, що внутрішні відмінності регіонів є несуттєвим фактором, тобто кожний регіон умовно однорідний. Допущення однорідності регіонів не присутнє у макроекономічних теоріях й моделях регіонального розвитку.

Сьогодні регіон вивчається не лише як зосередження природних ресурсів і населення, виробництва й споживання товарів, сфери послуг, але як суб'єкта економічних відносин, носія особливих економічних інтересів. При

цьому успішне функціонування регіональної економіки залежить від можливостей та уміння адміністрації регіонів приймати оптимальні рішення, при яких враховуються інтереси центра й регіонів. Варто відмітити, що рівень розвитку регіонів обумовлюється засобами управління соціально-економічними відносинами, раціональним використанням регіональних переваг, пошуком методів поєднання національних і регіональних соціально-економічних інтересів, які визначають дійову регіональну політику.

Саме для здійснення задач державної регіональної політики необхідно проводити типологізацію регіонів і виділяти показники, що характеризують їхній соціально-економічний розвиток (рівень життя населення, інвестиційну активність, економічний потенціал тощо). Крім того, функціонування й розвиток регіонів потрібно визначати з урахуванням змін в регіоні на протязі 5 – 10 років. Приналежність регіону до одного й того ж типу на протязі декількох років дозволить установити стійкість виділених типів, а також конвергенцію між різними типами або між регіонами в межах одного типу.

На сучасному етапі доцільним виявляється провести типологічний аналіз соціально-економічної ситуації в регіонах України різних типів. Результати цих аналізів можуть слугувати підставою для прогнозу майбутніх змін, особливо це може бути корисним для тих регіонів, в яких зміни відбуваються повільно.

Список використаних джерел

1. *Алаев Э. Б.* Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. *Вайденфельд В.* Европа от А до Я. Справочник европейской интеграции / В. Вайденфельд, В. Вессельс ; [пер. з нім. Л. Грем]. – Рига : Alberts XII, 2002. – 544 с.
3. Декларація щодо регіоналізму в Європі / Асамблея Європейських Регіонів, 1996. – 12 с.
4. *Джеймс П.* Все возможные миры. История географических идей / П. Джеймс, Дж. Мартин. – М. : Прогресс, 1988. – 672 с.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
6. *Клемешев А. П.* Регион в условиях глобализации / А. П. Клемешев // Вестник ВГУ. – Серия: Гуманитарные науки, 2005. – № 2. – С. 22–38.
7. *Коротич О. Б.* Проблеми розвитку регіонів України та завдання державної

регіональної політики / О. Б. Коротич // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. – Вип. 3 (22). – С. 208–214.

8. *Круш П. В.* Регіональне управління : навч. посіб. / П. В. Круш, О. О. Кожемяченко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 248 с.

9. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV // ВВР України. – 2005. – № 51. – Ст. 548.

10. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : [монографія] ; за ред. З. С. Варналя. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

11. *Фетисов Г. Г.* Региональная экономика и управление : учебник / Фетисов Г. Г., Орешин В. П. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 416 с.

12. *Hoover Edgar M.* An Introduction to Regional Economics. The Web book of regional science, Regional research Institute, West Virginia university / Edgar M. Hoover, Frank Giarratani. – Режим доступу : www.rri.wvu.edu/WebBook/Giarratani/chapternine.htm#9.1.

***Postupna O. V.* Homogenous region as a type of territorial structure.**

The essence of the concept «homogenous region» has been specified. The basic homogenous region characteristics have been sorted out. The necessity of typification construction of the Ukraine regions to form and carry out the state regional policy and also the policy of every region has been established.

Key words: administrative and territorial division; types of territorial structure; region; homogenous region.

***Поступная Е. В.* Гомогенный регион как тип территориальной структуры.**

Уточнена сутність поняття «гомогенний регіон». Виділені основні характеристики гомогенного регіона. Обоснована необхідність побудови типизації регіонів України для формування і здійснення державної регіональної політики, а також політики кожного регіона.

Ключевые слова: адміністративно-територіальна одиниця; типи територіальної структури; регіон; гомогенний регіон.